

Jens Christensen, Jan Holm Ingemann og Mogens Ove Madsen:

Staten har inddraget universiteternes frihed

Vidensberedskab. Efter at have fungeret i tusinde år er kontrakten om afstand mellem samfundsmagt og universitet *de facto* opsagt af den danske stat. Frihedslogikken er afløst af en styringslogik. Samlet set mister forskningen hermed sin sande samfundsnytte og samfundsrelevans. Den bliver i stedet reduceret til kun at være et nyttigt redskab for samtidens aktuelle magthavere.

Af Jens Christensen, Jan Holm Ingemann og Mogens Ove Madsen

I DANMARK betragtes viden som det afgørende grundlag for samfundets fortsatte udvikling. Ikke desto mindre udsættes universiteterne i stadig højere grad for statslig detailstyring. Umiddelbart kan det synes nærliggende - 'at den, der betaler, bestemmer musikken'. Vi vil imidlertid hævde, at man ikke kan styre universiteter på dette grundlag, hvis de skal leve op til deres samfundsnyttige formål.

Universiteternes mission er for det første at uddanne kandidater til højeste, faglige niveau. For det andet at udvikle viden, der bedst muligt tilnærmes det ubetvivlelige. Og for det tredje at udvikle og opretholde et beredskab af viden som samfundet – måske/måske ikke – får brug for i fremtiden. Disse opgaver kan kun varetages, hvis universiteterne sikres akademisk frihed. Derfor har et princip om armslængde mellem universitet og statslige magthavere historisk været respekteret - naturligvis med visse undtagelser, hvor autoritære regimer har søgt at knægte princippet.

Samtidens tiltagende styringslogik indebærer imidlertid, at universiteternes formål omdefineres til kortsigtet, økonomisk nytte bestemt af samfundets aktuelle magthavere. Herved negligeres princippet om armslængde, og den akademiske frihed stækkes. Resultatet er intellektuelt armod og dermed utilstrækkelige muligheder for, at universiteterne kan leve op til deres mission.

Derfor finder vi det nødvendigt, at der åbnes en ny, visionær debat om universiteternes fremtid. En debat, hvor den frie tanke, det levende ord, fordybelse, kreativitet, pluralisme og kritisk stillingtagen bør være nøgleord.

1870'erne: En lektion i konkurrenceevne

I 1870'erne var dansk økonomi var helt og aldeles afhængig af landbrugets produktion og eksport af korn. Da kornpriserne faldt dramatisk, bredte der sig en krise af et omfang, som vi nutidige velfærdsdanskere kan have meget svært ved at forstå. Men krisen blev modgået. Dansk landbrug blev ændret, så der kunne produceres animalske produkter. Hermed blev andelsmejerierne – samt en lang række supplerende andelsvirksomheder – grundstenen for udviklingen af et velstands- og velfærdssamfund. Gennem denne omstilling trak bønderne og deres intellektuelle støtter så at sige sig selv og hinanden op ved håret.

For at dette projekt kunne lykkes, krævedes der – med et nutidigt udtryk – *sociale kompetencer*. Borgerne skulle være i stand til at arbejde sammen, og de skulle tro på at det nyttede. Og de besad faktisk – som historien dokumenterer – de nødvendige kompetencer. Dem havde de ikke mindst fået gennem det grundtvigske frigørelsesprojekt samt det Grundtvig-Kold'ske uddannelses- og dannelsesprojekt med den frie tanke og det levende ord som centrale grundpiller.

Dannelseshistorien for det danske velstands- og velfærdssamfund er hermed en vigtig påmindelse om, at det er afgørende for et samfund at have et tanke- og vidensmæssigt beredskab, som er både menneskeligt og socialt vedkommende.

Udviklingen af et sådant beredskab fordrer imidlertid intellektuel frihed. Det kan ikke fremtvinges ved, at staten sætter detailstyrende rammer for forskningen. Til forskel fra 1870'erne er det ikke den økonomiske armod, der aktuelt er mest presserende for vores land. Tværtimod! På trods af retorikken om et videnssamfund, om universiteter i

verdensklasse, osv., er netop udviklingen på universiteterne med til at fremme en intellektuel armod.

Gennem en 1000-årig historie har universiteterne opretholdt det, man kunne kalde et vidensberedskab. Idegrundlaget for universiteterne har nok forandret sig i samspil med forandringer i samfundet, men to fikspunkter har altid været centrale. Det ene er, at universiteternes formål er at frembringe viden, som er tilnærmet sandheden, og at formidle denne viden gennem uddannelse af akademikere. Det andet, at dette formål kun kunne indfries ved at universiteterne sikres et vist mål af selvstyre, dvs. en relativ uafhængighed af tidens dominerende magtforhold. Disse fikspunkter blev i 1810 klart formuleret af den tyske forsker Wilhelm von Humboldt, og hans navn har siden været knyttet til forestillingen om universitetsdrift.

I den nuværende universitetslovs formålsparagraf står der, at "*universitetet har forskningsfrihed og skal værne om denne*". Lovens ordvalg kan forlede borgerne til at tro, at idealerne om sandhedssøgende videnskab og akademisk frihed er holdt i hævd. Vores pointe er imidlertid, at de institutionelle rammer, der nu er sat om universiteternes virke, er i strid med de idealer, som ordene tilkendegiver. Vor påstand er, at efter tusinde års funktion er den mere eller mindre klart formulerede kontrakt om armslængdes afstand mellem samfundsmagt og universitet *de facto* opsagt af den danske stat. Frihedslogikken er afløst af en styringslogik.

Målet om sandhedssøgen
knægtes og erstattes af et pres
for konstruktion af på forhånd
definerede resultater bestemt af
magthavere.

Fødekæden er vendt på hovedet

Eksemplet med andelsbevægelsen og Humboldts idealer for forskningsfrihed minder om nogle vigtige, almene pointer. *Grundstenen* er den frie tanke. Fra den udledes to konsekvenser. *For det første* er den en betingelse for, at forskerne kreativt forfølger et mål om sandhed: Gennem udfoldelse af den frie tanke

søger tænknerne – i kritisk dialog med deres fagfæller – bedst muligt at tilnærme deres ræsonnementer til det ubetvivlelige. *For det andet* sikrer den, at tænkningen er bred og omfattende: Gennem udfoldelse af den frie tanke kreativitet fastholdes og udvikles viden inden for en bred vifte af felter, som samfundet ikke på forhånd kan forudse at få brug for.

Den styrede forskning
prioriteres højest - på
bekostning af den frie
grundforskning. Dette er en
uholdbar situation.

Under denne grundsten ligger også centrale antagelser om sand samfundsnytte og sand samfundsrelevans. Samfundet har brug for viden, der ikke er konstrueret på grundlag af snævre interesser hos tidens magthavere, men som bedst muligt er tilnærmet sandheden - for samfundet kan ikke på forhånd vide, hvilken viden der måtte blive brug for. Derfor er det samfundsnyttigt at fastholde og udvikle et beredskab af viden – også på felter, som man ikke umiddelbart kan se nytten af. Disse universelle overvejelser illustreres på bedste vis af historien om andelsbevægelsen. Det var hverken Tietgen eller Estrup, der fandt det Grundtvig-Kold'ske frigørelsesprojekt nyttigt!

Når forskningen reguleres ud fra en styringslogik, sigtes der mod kortsigtet nytte for givne interessenter. Herved indskrænkes tankens frihed. Målet om sandhedssøgen knægtes og erstattes af et pres for konstruktion af på forhånd definerede resultater bestemt af magthavere. Og mulighederne for at opretholde og udvikle et bredt og omfattende beredskab undermineres. Samlet set mister forskningen hermed sin sande samfundsnytte og samfundsrelevans. Den bliver i stedet reduceret til kun at være et nyttigt redskab for samtidens aktuelle magthavere.

I medfør af styringslogikken er der en række forhold, der yderligere øger det intellektuelle armod på universiteterne. Der er pres på de frie grundforskningsmidler, og i stedet skal midler søges i stadig større konkurrence. Samtidigt er der taget initiativ til, at sektorforskningsinstitutionerne fusioneres med universiteterne. Sammenlagt indebærer det øgede krav til forskningen om at være

nytteorienteret – vel at mærke i en yderst snæver og kortsigtet forstand. Traditionerne fra sektorforskningsinstitutionerne indlejres som anvendelsesorienteret forskning, og den politiske styring vil efterhånden fjerne den frie grundforskning.

Således er relationen mellem den frie forskning og den styrede forskning ved at blive vendt på hovedet, idet den styrede forskning prioriteres højest på bekostning af den frie grundforskning. Dette er en uholdbar situation. På langt sigt går fødekæden i forskningen fra grundforskning til anvendt forskning – selv om anvendt forskning ind i mellem kan inspirere grundforskningen. En ensidig satsning på det kortsigtede nytte- og anvendelsesorienterede vil hermed på sigt udtørre den samlede forskningsindsats.

Publiceringskravet fører let til repetitionsforskning - dvs., serier af artikler med få nuanceforskelle. Hermed placeres nu- og fremtidens forsker i en ny type elfenbenstårn.

Fra disciplinering til selvdisciplinering

Idealet om den frie tanke og den frie sandhedssøgen er under afvikling. Incitamentet til sandhedssøgen fordrejes og perverteres i vor tid på tre måder.

For det første gøres universiteterne i stigende grad til et instrument for samfundets herskende magtforhold og ideologier. Universitetsforskningen skal, som vist ovenfor, være nytteorienteret i et kortsigtet perspektiv og på en måde som stemmer overens med statens økonomiske politik og erhvervspolitiske mål. "Fra tanke til faktura" er slagordet, som i 2003 blev udmeldt fra regeringen. Forskningen skal målrettet bidrage til teknisk innovation, materiel vækst og økonomisk konkurrencekraft. Universiteterne gøres til en forretningsbaseret produktionsvirksomhed, der på grund af bevidst underfinansiering af grundforskningen motiveres til at søge EU-midler og private forskningsmidler, og viden gøres til et

markedsført produkt. Det gælder ikke blot den umiddelbart tekniske og erhvervsøkonomiske forskning. Humanistisk forskning, som er rettet mod at afdække perspektiver på mening og sammenhæng i den menneskelige tilværelse, risikerer let at blive udrangeret som nytteløs. Det samme gælder enhver kritisk orienteret samfundsvidenskab og tillige den rent forklarende naturvidenskab, som uafhængigt af dens umiddelbare nyttevirkning sigter mod udforskning af verdens gåder. Denne holdning har allerede givet sig udslag i, at de nytteorienterede forskningsområder alene har fået tildelt flere midler til forskeruddannelse (ph.d.-stipendier).

Forskningens samfundsrelevans, forstået i et kortsigtet perspektiv og betinget af økonomiske rationaler og markedsmechanismer, er imidlertid en pervertering af begrebet samfundsrelevans. Samfundsrelevans er ikke noget absolut givet, der kan afstikkes på forhånd, på basis af en politisk ideologi, men må bero på fordomsfrie overvejelser om det gode liv og det gode samfund.

Stadig mere gennemgribende har statsmagten held til at regulere universitetsansattes tænkning og adfærd. Skridt for skridt, og uden at de fulde konsekvenser straks bemærkes, internaliseres systemtænkningen hos de enkelte forskere.

For det andet udsættes universiteterne via udviklings- og resultatkontrakter for stadig mere detailstyring. Forskningen spindes ind i et væv af bureaukratiske systemer og en industrialistisk tankegang omkring frembringelse af forskningsbaseret viden. Frem for at spørge til sandhed og mening animeres forskerne til at spille op mod juraen og anvendelsesorienteringen. Frem for at søge kvalitet i forskningen animeres forskerne til kvantitativ produktion, ja til at formidle før de har udført dybtgående forskning. Frem for at publicere, hvor det efter den pågældende forsknings karakter er mest meningsfuldt, animeres ensidigt til at publicere i bestemte højt estimerede internationale tidsskrifter. Dette udvirker en specialisering af

forskningsindsatsen, hvor publiceringskravet let fører til repetitionsforskning - dvs., serier af artikler med få nuanceforskelle. Hermed placeres nu- og fremtidens forsker i en ny type elfenbenstårn.

For det tredje tvinges de universitetsansatte til at tilpasse sig et regime, hvor viden gøres til objekt for markedsorienteret nytte og baseret på et sæt af styringsmekanismer. Stadig mere gennemgribende har statsmagten held til at regulere universitetsansattes tænkning og adfærd. Skridt for skridt, og uden at de fulde konsekvenser straks bemærkes, internaliseres systemtænkningen hos de enkelte forskere. Umærkeligt omsættes de udefra kommende bestræbelser på disciplinering til selvdisciplinering. Uanset, at der lyder spredte røster imod universitetspolitikken, er der ingen ansatser til fælles mobilisering blandt intellektuelle med henblik på klar protest og konstruktiv nytænkning. Universitetsloven fra 2003 afskaffede de fælles ansvarlige fora for forskerne og overlod ledelsen til eksterne og professionelle. Dermed har staten kraftigt reduceret forskernes muligheder for at forholde sig aktivt og ansvarligt.

Der er ingen ansatser til fælles mobilisering blandt intellektuelle med henblik på klar protest og konstruktiv nytænkning. Universitetsloven fra 2003 afskaffede de fælles ansvarlige fora for forskerne og overlod ledelsen til eksterne og professionelle. Dermed har staten kraftigt reduceret forskernes muligheder for at forholde sig aktivt og ansvarligt.

En anden strategi

HVAD KUNNE være en vision for et alternativ omkring universiteternes fremtidige udvikling? Vi vil tillade os at opsummere det i følgende punkter:

Videnskabelig oplysning bør spille sammen med livsoplysning. Det bedste fra den akademiske tradition, det Humboldt'ske projekt, nemlig den frie tanke, bør gå hånd i hånd med det bedste fra dannelsestraditionen, det Grundtvig-Koldske projekt med dets opmærksomhed omkring det levende ord. Det indebærer, at sandhedssøgen og praktisk anvendelighed af viden bør gå hånd i hånd med den meningssøgen, som udgår fra spørgsmål om det gode liv og det gode samfund. Vigtigt i vor globaliserede tidsalder er også opmærksomhed om de potentialer, som mødet mellem klodens forskellige kulturer kan indebære. Først hermed realiseres universitetslovens ord om universitetet som kulturbærende institution.

En kritisk indstilling bør være et indbygget led i universiteternes virke. I hverdags sproget anvendes ordet kritik ofte om en negativ indstilling. I videnskabelig sammenhæng er kritik ensbetydende med skelneevne. Det er en central opgave for den universitære forskning at bringe tilsyneladende selvfølgeligheder frem i synligheden, til kritisk afprøvning – ja, at udfordre vanetænkning og fasttømrede ideologier.

Orienteringen mod praksis bør gå hånd i hånd med grundlagsforskning. Der er ikke noget forkert i, at forskningen kan have praktisk betydning - tværtimod. Men som modspil til den målrettede, nytteorienterede forskning er det vigtigt at fremme den forskning, der udfordrer de givne tankemønstre. Udfaldet heraf kan ikke målrettes. Resultaterne af grundlagsforskning kan netop ikke besluttes på forhånd – udfaldet må nødvendigvis være uvist.

Refleksionen over forskningens samfundsrelevans bør være et anliggende for den frie tanke. Afgørelsen af, hvad der er relevant for samfundet, beror på en værdiorienteret diskussion. Frem for at samfundsrelevans besluttes af samfundets aktuelle magthavere, bør refleksionen over relevans og nytte være et indbygget led i selve den frie forskning, ja netop et anliggende for den fri tanke.

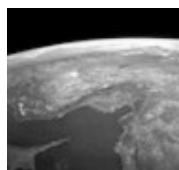
Problemløsning og tværvidenskab bør opdyrkes. F.eks. kan vor tids globale udfordringer, som også universiteterne må forholde sig, ikke blot omdefineres til, at løsningen er teknologisk innovation, materiel vækst og øget økonomisk konkurrencekraft. Problemerne må udforskes i al deres kompleksitet, og med blik for at virkeligheden ikke er opdelt i discipliner. Helhedsorienterede tilgange er vigtige, både når det gælder afdækning af problemerne og når det drejer sig om at søge nye former for løsninger.

En pluralistisk tilgang i forskningen bør respekteres. Det erkendende og handlende menneske er et alsidigt væsen, hvis kreativitet forflygtiges ved krav om ensretning. Der må være plads til mange former for forskning på universiteterne og mange udslag af den frie forskning – f.eks. alt fra den umiddelbart nytteorienterede forskning til den dybtgående grundlagsforskning, som kan give nye og ganske uventede indsigter.

Rammerne om universiteternes virke bør respektere et princip om armslængde. Som det gælder for den kunstneriske kreativitet, kan heller ikke den frie tankes kreativitet udfolde sig ved detaljeret og målrettet styring. Det må erkendes, at ledelse af et vidensintensivt virke - som det er kendetegnende for universiteterne - er noget ganske andet end gammeldags former for industriel management. Både de politisk bestemte rammer om universiteterne og forskningsledelsen på universiteterne må indrettes på en måde, som stimulerer forskernes eget incitament til kvalitativ og dybdegående forskning.

Forskningsfrihed fungerer ikke, hvis den blot er ord – sådan som det er tilfældet i universitetsloven. Der må handling og praksis bag. Derfor bør vor tids magthavere indlede et tilbageslag og udstede et frihedsbrev, hvorefter forskerne – i dialog med landets øvrige borgere – kan igangsætte den visionære debat om universiteter, forskning og samfund.

Jens Christensen (f. 1944), landinspektør, ph.d., dr. scient.. Lektor i naturforvaltning og teknologiudvikling ved Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, Aalborg Universitet. Tilknyttet forskningsgrupperne "Videnskabsteori, ingeniørdidaktik og organisatorisk læring" og "Geografi" ved samme institut, samt tilknyttet det

tværfakultære "Center for filosofi og videnskabsteori" ved Aalborg Universitet. Forskningsområde: Natursyn og videnskabsteori, med fokus på grundlagsspørgsmål af betydning for samfundets praksis.

Jan Holm Ingemann, cand.oecon., ph.d. er lektor ved Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning, Aalborg Universitet. Har mere end 20 års erfaring fra ansættelse i universitetssektoren og har herunder erhvervet bred ledelseserfaring i kraft af funktioner bl.a. som institutleder, institutbestyrer, studieleder og forskningskoordinator samt medlem af flere kollegiale organer. Har endvidere løst diverse opgaver som konsulent inden for organisation og ledelse - herunder i universitetsregi - og er medlem af det nationale censorkorps for Diplomuddannelsen i Ledelse.

Mogens Ove Madsen (f. 1954) er uddannet samfundsøkonom på Aalborg Universitetscenter, 1980, lektor i samfundsøkonomi samme sted fra 1985. Forskningsinteresse: Mest nationaløkonomiens grundlagsproblemer, herunder især anvendelsen af tidsbegreber. Har bl.a. skrevet om universiteter som fælled i bogen "Fælleder i forandring" (2007) udgivet af Aalborg Universitetsforlag og "Universitetsreformer som nyliberalistisk projekt" sammen med Jørgen Øllgaard i "Økonomi og Samfund" udgivet af Frydenlund i 2007. Er formand for Undervisnings- og Forskningsudvalget i DJØF.